

„LINGVISTINIS RUDUO“?

PASTABA DĖL VYTAUTO KARDELIO STRAIPSNIO *TRYS KLAUSIMAI DĖL LIETUVIŲ KALBOS PROZODINĖS SISTEMOS*

Aleksejus Andronovas

Sankt Peterburgo valstybinis universitetas
Universitetskaja nab. 11
199034 Sankt Peterburgas, Rusija
El. p. baltistica@gmail.com

Rima Bakšienė

Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. p. rima.baksiene@lki.lt

Viena iš svarbiausių struktūrinės kalbotyros šakų – fonologija – XX amžiuje Lietuvoje tikrai pasiekė pasaulinį lygį. Tiek kalbos istorijos tyrimai, tiek tarmių aprašai jau gerą pusę šimtmečio remiasi tvirta funkcinė teorija, prie kurios ištakų stovėjo pokario kalbos mokslo klasikais Jonas Kazlauskas, Vytautas Mažiulis, nuosekliai šios teorijos sistemą savo darbais suformavo Aleksas Girdenis¹, konkrečios medžiagos fonologine analize ją grindė profesoriaus sukurtos mokyklos atstovai. Apie susidomėjimą lietuvių fonologine teorija pasaulyje liudija ir jos pagrindinio kompendiumo – A. Girdenio monografijos „Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai“ (Vilnius, 2003) vertimai į anglų ir rusų kalbas, išleisti 2014 metais.

2011 metais, didžiajam lietuvių fonologui išėjus į Amžinybę, jo mokiniams atiteko tolesnio lietuvių fonologijos plėtojimo pareiga. Bet kurio mokslo raida dažniausiai gali vykti dviem kryptimis: galima ta pačia vaga tobulinti ir tikslinti klasikinę teoriją arba kritiškai permąstyti kai kuriuos jos teiginius ir ieškoti naujų idėjų. Antras kelias dažnam tyrėjui gali pasirodyti patrauklesnis ir greitesnis, labiau skatinantis mokslo vystymąsi tačiau jis turėtų būti itin atsakingas. Fonologijos mokslo srityje tikrai „stovime ant milžinų pečių“ ir, prieš abejodami ir teikdami naujas kokių nors reiškinių interpretacijas, turėtume labai gerai įsigilinti į klasikinę teoriją. Fonologija, kaip mokslas, yra ypatingas: tai viena iš nuosekliausių

---

¹ Apžvelgti fonologijos mokslo istoriją Lietuvoje būtų atskiras tikslas, čia norisi tik pabrėžti intensyvią jo raidą jau XX amžiaus 6–7-me dešimtmetyje, kai besiginčydami ar palaikydami vienas kitą šioje srityje pradėjo reikštis tiek lituanistai (Valerija Vaitkevičiūtė, Aldonas Pupkis, Antanas Pakerys, Vytautas Vitkauskas, Vladas Grinaveckis, Vladas Žulys ir kiti), tiek kitų kalbų tyrėjai (Albertas Steponavičius, Alfonsas Tekorius, Valerijus Čekmonas ir kiti).

ir garbingiausių struktūrinės kalbotyros disciplinų, formuojančių bendrąją lingvistinę mąstymą, su jos pagrindais studentai supažindinami jau pirmame kurse, bet tai jokių būdu nereiškia, kad ji — „paprasčiausia“ iš kalbinių disciplinų. Nepastebėjus funkcinės šio mokslo orientacijos ar praradus ją, apie kalbos garsinę sistemą labai lengvai galima pradėti samprotauti remiantis tik ikifonologinėmis nuovokomis, pražudyti fonologijos grakštumą ir padaryti šią sritį „bepalvę ir bereikšmę“ (A. Girdenio eilėraščio „Lingvistinis ruduo“ žodžiais tariant). Taigi fonologijai mūsų dienomis reikia labai atidaus išžiūrėjimo ir rūpesčio.

2018 metų išvakarėse pasirodė Vytauto Kardelio straipsnis „Trys klausimai dėl lietuvių kalbos prozodinės sistemos“ („Lietuvių kalba“, 11, 2017), kuriame žadama „atkreipti dėmesį į iki šiol nepastebėtus, menkai aptartus ar primirštus lietuvių kalbos prozodijos dalykus“ (p. 1). Šie, autoriaus nuomone, „menkai aptarti“ dalykai ir paskatino mus parašyti šią repliką.

Pirmasis straipsnio autoriaus klausimas skirtas terminologijai. Galima sutikti, kad tam tikrų terminų vartoseną fonetikos / fonologijos darbuose tikslintina, nors, mūsų nuomone, padėtis nėra tokia prasta, kaip pateikia autorius (atseit, kai kurie terminai lietuvių kalbininkų „vartojami pramaišiu, nelabai atsižvelgiant į metodologinę tyrimo paradigmą“ – apie terminus „priegaidžių niveliacija“, „priegaidžių (ne)skyrimas“, „priegaidžių opozicija“ (p. 2)). Ne visada ir V. Kardelio terminų vartojimas atitinka dabartinėje kalbotyroje įprastą sampratą², tačiau, kaip teigia jis pats, „terminologinės problemos, nors ir svarbios, bet yra labiau rutininės“ (p. 3), taigi yra svarbesnių dalykų kuriuos norėtume toliau aptarti.

Mūsų nuomone, kai kurie V. Kardelio straipsnyje keliami klausimai atsirado dėl nepakankamo išsiginčijimo į esminius fonologijos principus. Vertėtų dar kartą grįžti prie kertinių fonologijos „akmenų“, juolab, kad juos dar ne kartą kilnos jaunesniosios kartos tyrėjai, o nagrinėjamo straipsnio autoriaus vietomis prasikišantis primygtinai didaktinis tonas galėtų būti jiems apgaulingas.

Štai, pavyzdžiui, V. Kardelis teigia, kad pirmiau nustatomi objektyvūs kalbos reiškinių skirtumai, o paskui daroma išvada apie jų fonologinį statusą: „Jeigu pavyksta nustatyti (iš

---

² Pavyzdžiui, dirbtinai atskirti „empiriniai ir eksperimentiniai tyrimai“ (p. 1), – šiaip jau eksperimentas yra vienas iš empirinio tyrimo metodų (K. Kardelis 2017, 194–195, 214); plg. taip pat: „fonetiniai, eksperimentiniai, fonologiniai ir perceptyvieniai <tyrimai>“ (p. 1) – tiek fonetinis, tiek fonologinis tyrimas gali būti (arba ne) ir eksperimentinis; „greta eksperimentinės fonetikos tyrimų atliekami audiciniai eksperimentai“ (p. 4), – paties autoriaus pasakyta, jog abu metodai yra eksperimentiniai. Reikia nuosekliai skirti eksperimentinius tyrimus nuo instrumentinių: instrumentiniais tyrimais matuojamos fizinės charakteristikos, o eksperimentiniais dažniausiai tiriama žmogaus kalbinė elgsena tam tikroje situacijoje.

klausos ar objektyviais eksperimentiniais tyrimais), kad priegaidės fonetiškai ir objektyviai egzistuoja, kitas žingsnis yra fonologinė priegaidžių interpretacija, kur esminis klausimas turėtų būti priegaidžių fonologinis statusas ir funkcijos“ (p. 2). Taip tarsi daroma išvada, kad garsiniame kalbos lygmenyje fonetiniai tyrimai eina pirmiau už fonologinius, tačiau iš tikrųjų juk taip nėra. Neįmanoma ieškoti kokių nors objektų skirtumų, pirmiausia neišskyrus paties objekto iš tikrovės reiškinių, t. y. jo neatpažinus, nesuvokus, kad jis iš viso egzistuoja. Tyrimų seka kaip tik yra atvirkštinė: pavyzdžiui, pirma suvokiame, kad kalboje egzistuoja priegaidės (fonologinis lygmuo), tada ieškome jų fonetinių požymių (fonetinis lygmuo), bet ne tam, kad įrodytume jų egzistavimą, o kad pažintume reiškinių, galėtume jį apibūdinti, jo požymius naudoti įvairiems kitiems tikslams³ ir pan.

Fonologijos teorijos atžvilgiu įtartina atrodo ir V. Kardelio pateikiamas neutralizacijos aprašymas: „Neutralizacijos atveju galimos teorinės schemos yra trys: 1) neutralizacijos rezultatas yra tvirtapradė tonema, 2) neutralizacijos rezultatas yra tvirtagalė tonema, 3) neutralizacijos rezultatas yra nauja tonema X“ (p. 3). Neįmanoma, kad neutralizacijos keliu rastųsi naujas sistemos elementas (juk tonema, kaip ir fonema, yra kalbos sistemos vienetą), kad vienos opozicijos tam tikri apribojimai suformuotų kitą opoziciją. Kaip tada atskirti, kad tai jau kita opozicija, o ne ta pati, tik su kiek kitaip realizuojamais alotonais? Panašu, kad autoriaus čia samprotaujama grynai fonetiškai: ar į vieną opozicijos narį labiau panašu, ar į kitą, ar nė į vieną... Plg. dar ir kitą formuluotę (kalbama apie dvinarę lietuvių kalbos priegaidžių priešpriešą): „neutralizacijos procesas, jeigu jis prasideda, gali baigtis defonologizacija, nes tiek likęs vienas elementas, tiek susiformavęs naujas neturės jokių sąlygų sudaryti naują opoziciją“ (p. 3). Atseit pradžioje turėtų susiformuoti koks nors naujas sistemos elementas ir tik paskui pradėti santykiauti su kitais elementais (surasti sau opoziciją). Tačiau be opozicijos (plačiąja prasme) apskritai negalimas joks fonologinis (kalbos sistemos) elementas. Autoriaus priešinga nuomonė vėlgi greičiausiai išplaukia iš to, kad jis pirmiau žiūri fonetinės realizacijos, o paskui ieško fonologinio patvirtinimo. Kaip jau rašėme, tyrimo seka turėtų būti atvirkštinė: pradžioje nustatomas fonologinis statusas, paskui eina realizacijos fonetinis nagrinėjimas. Kitas kelias neturi nieko bendra su fonologija.

Tas pats noras pradėti nuo reiškinių fizinės prigimties analizės atveda V. Kardelį prie fonetinių tyrimų empirinės medžiagos apimties problemos: „visuose darbuose įprasta apibendrinimus ir išvadas pritaikyti ne konkrečiai tirtai empirinei medžiagai, kaip, mano supratimu, derėtų, bet didesniai ar mažesniai diatopiniam vienetui (tarmei, šnektai ir

---

³ Pavyzdžiui, nustatyti priegaidžių požymius ir dėl to atsirandančius garsų variantus labai svarbu kalbos atpažinimo, kalbos sintezės procesams ir t.t.

pan.)“ (p. 4). Šis priekaištas nėra naujas⁴ ir jis neturėtų gąsdinti, juk tai įprastas mokslinio tyrimo būdas: ir fizikoje nėra įmanoma nagrinėti viso realaus objekto, apie jo esminius bruožus sprendžiame iš eksperimentinio modelio. Kalbininkai tarmės tradicinių požymių tyrimams pasirenka ne bet kokius pateikėjus, o senesnius, visą laiką vietoje gyvenusius, todėl galime daryti prielaidą, kad jų kalba atspindi esminius tarmės bruožus. Tai bendroji mokslo filosofija, kurios išsamiai aiškinti čia nėra reikalo. Juk norėdami sužinoti, pavyzdžiui, iš ko susidaro tam tikros rūšies medžio lapai, netirsime visų medžių visų lapų, bet pasirinksime sveiko medžio keletą žalių neapdžiūvusių lapų ir juos tirsime. Lapai gali skirtis savo dydžiu, atskirų dalių forma, spalvos intensyvumu, bet esminiai požymiai, reprezentuojantys tam tikrą rūšį, bus tie patys. Beje, autorius pats pripažįsta, kad problema tariama, o tokiu būdu gauti rezultatai patikimi: „Dar kartą pakartosiu, kad nekvestionuoju kolegų tyrimų rezultatų“ (p. 4). Jeigu rezultatai sveikam protui nekelia abejonių ar įtarimų, tai ir yra geriausias tyrimų adekvatumo įrodymas. Be abejo, mes irgi nekvestionuojame platesnių, tarp jų ir šnekamosios kalbos, tyrimų aktualumo, apie kurį kalba V. Kardelis, tačiau ne viskas iš karto: kaip sakoma, kelią įveiks tik einantis! Be to, šioje vietoje absoliučiai negalima sutikti su autoriaus mintimi, kad norint tirti šnekamosios kalbos priegaides „Svarbiausia kliūtis yra ribotos galimybės apdoroti didelius duomenų kiekius“ (p. 5). Kaip vėliau teigiama paties autoriaus, šita problema palyginti lengvai gali būti įveikiama, sutelkus lingvistų ir kompiuterinių technologijų specialistų pastangas. Didžiausios kliūtys šiuo atveju slypi pačioje kalboje: joks išmaniausias kompiuterininkas niekada neišgalvos, kaip būtų galima atskirti priegaidžių požymius nuo frazės intonacijos ir savaiminės prozodijos požymių (individualių balsių, priebalsių savybių), nes jie reiškiami tomis pačiomis fonetinėmis charakteristikomis – tono aukščiu, intensyvumu (stiprumu), kiekybe, kokybe ir t.t. – ir visa tai realizuojama tuo pačiu metu. Tai tiesiog neįmanoma, ir ypač čia susipynę priegaidžių ir frazės intonacijos požymiai. Šią problemą bene plačiausiai yra išgildenęs iki šiol nepralenkiamo darbo apie lietuvių prozodiją autorius Antanas Pakerys (1982, 6–26). Jei tirtume gyvosios, šnekamosios kalbos vienetus, beveik net neabejotina, kad konkrečių priegaidžių požymių negautume jokių. Susižavėjus kompiuterinės analizės technologijomis, galima lengvai pasiduoti ir kitai pagundai: akiai pasitikėti rezultatais, kuriuos išskaičiuos mašina. Deja, o gal kaip tik – ačiū Dievui, kalba, o ypač šnekamoji, yra per gyvas organizmas, kad mašina tiksliai perprastų visus jos niuansus ir mokėtų atsiriboti nuo tų atvejų, kurie fonetinei analizei netinkami. Analizuojant garsus kompiuterinėmis

---

⁴ Autorius pats rašo, kad „lingvistai minėtas problemas <...> puikiai supranta“ (p. 5).

programomis, fonetinių požymių parametrai skaičiuojami „rankiniu būdu“, t. y. atskirai klausomasi kiekvieno ištarto bandymo, paprastai atmetami „nepavykę“ atvejai, tarkim, pliaukštelėjimas liežuvio, stabtelėjimas, bet koks nors pašalinis garsas, girdimas vienlaikiškai su realizuojama atkarpa ir t. t.⁵ Suprantama, toks būdas lėtesnis, bet kada rezultatai bus patikimesni?

Nederėtų primygtinai ieškoti ir priegaidžių „kritinių atvejų, kur pasakymo turinį diferencijuotų vien tik priegaidės“ (p. 5), kiekio. Jį galima būtų gana nesunkiai apskaičiuoti ir iš žodynų, ir iš tekstynų, ir iš šnekamosios ar tarminės kalbos įrašų, bet, kaip žinia, distinktyvinė kalbos elementų funkcija nėra vienintelė: ji yra tik platesnės reprezentatyvinės funkcijos atmaina (Girdenis 2003, 40)⁶. Be to, taip mąstant galima ir bet kurių kitų fonologinių vienetų, kad ir fonemų, skiriamąją funkciją suabejoti: ar daug rasime atvejų, kur tekste šalia vienas kito, kaip minimaliosios poros, pasitaikytų žodžiai su fonemų eilės arba pakilimo opozicijų nariais? Vis dėlto niekam nekyla abejonių, kad šių klasių garsai yra savarankiškos fonemos.

Visiškai nėra pagrindo pritarti ir V. Kardelio siūlymui keisti lietuvišką „priegaidės“ terminą tarptautiniu „tonas“, atseit padėsiančiu lietuvių kalbai rasti tikslesnę vietą bendroje kalbų prozodinės tipologijos sistemoje. Pati idėja ne nauja – taip iš tikrųjų elgiasi kai kurie užsienio lingvistai apibendrinamojo pobūdžio darbuose, specialiai netyrinėję baltų kalbų, pradėdant klasikiniu K. Pike veikalu (1948, 8). V. Kardelio ne visiškai tiksliai komentuojamas atitinkamas Rimos Bakšienės knygos fragmentas. Ten nerašoma apie tai, kad „lietuvių kalba gali būti priskiriama prie toninių kalbų“ (p. 6), bet konstatuojama, kad „tipologijos darbuose lietuvių ir latvių kalbos kartais skiriamos prie toninių kalbų“ (Bakšienė 2016, 41), ir aiškinama, kodėl tai nepriimtina – žinoma, jeigu žiūrima fonologinių sistemų, o ne fonetinės realizacijos panašumo (tiesa, seniai nustatyta, kad tiek tonai, tiek priegaidės

---

⁵ V. Kardelio minimas teigiamas automatizuotos kompiuterinės analizės pavyzdys – E. Švagerio daktaro disertacija – kaip tik ir kelia abejonių šiuo klausimu: tame darbe niekur nėra nurodyta, kaip buvo atsiribota nuo analizei netinkamų bandymų.

⁶ Be to, prieš skiriant, reikia turėti, ką skirti – todėl Ščerbos (Sankt Peterburgo) mokykla pagrindine fonologinių vienetų funkcija laiko konstitutyvinę (Касевич 1983, 40–41). Taip pat pgl. Girdenio teiginį: „<...> distinktyvinio ir fonologinio elemento sąvokos kartais nepagrįstai tapatinamos. Šis tapatinimas remiasi klaidinga išvada iš to teisingo fakto, kad visi kalbos reiškiniai, atlieką distinktyvinę funkciją, yra fonologiniai elementai. Čia užmirštama, kad fonologinio elemento sąvoka yra platesnė negu distinktyvinio elemento sąvoka: kiekvienas distinktyvinis elementas yra fonologinis, bet kalboje gali būti ir tokių fonologinių elementų, kurie distinktyvinės funkcijos neatlieka, bet vis tiek padeda sudaryti kalbos ženklų išraišką“ (2003, 41).

skiriasi ne vien muzikiniais požymiais). Be abejo, ne R. Bakšienė pirmoji suformulavo priegaidžių ir tonų funkcinių skirtumą. Jis yra žinomas ir V. Kardeliui, kuris cituoja A. Kazlauskienės akcentologijos vadovėlį (2014, 10), bet galima būtų pasiremti ir daugelio kitų lietuvių kalbininkų nuomone, taip pat A. Girdenio platesne ir gilesne klausimo analize (2003, 285–286), nors jis ir nebuvo linkęs griežtai priešinti tonines ir politonines kalbas. K. Jaunias sukurtas terminas „priegaidė“ adekvačiai perteikia būtent lietuvių kalbos fonologinį reiškinį. Užsienio kalbininkams geriau pažįstama izoliacinių kalbų fonologinė sistema yra iš esmės kitokia, negu fleksinės lietuvių kalbos: izoliacinėje kalboje tonas yra vienas iš jų minimalaus linijinio vieneto („silabemos“) *diferencinių* požymių (kiekviena „silabema“ turi savo toną). O politoninėje kalboje priegaidė yra *supersegmentinis* požymis, kuris „apibūdina ne vieną fonemą, o stambesnę už ją elementą – skiemenį, žodį, sakinį ar šiaip kokį kitą junginį“ (Girdenis 2003, 50). Tai, kad politoninių kalbų reiškiniai mažiau pažįstami pasaulio kalbininkams, neturėtų įpareigoti lietuvius atsisakyti savo taiklios „priegaidės“, vietoj kurios užsieniečiams tenka vartoti žodžių junginius (plg. „pitch accent“, „слоговая интонация“ ir pan.). Nelabai aišku, kaip tarpusavyje dera V. Kardelio rekomendacijos šiuo klausimu: iš vienos pusės jis (visiškai teisingai) siūlo „praplėsti ir modifikuoti <esamas tipologines kalbų klasifikacijas> remiantis lietuvių kalbos duomenimis“, iš kitos – yra už tai, kad „priegaidė“ reikėtų pakeisti terminu „tonas“ (p. 8).

Galiausiai V. Kardelio bandoma sukritikuoti pačios priegaidės, kaip fonologinio reiškinio, apimančio visus kirčiuotus ilguosius skiemenis, interpretacija. Autorius pradeda nuo A. Girdenio teiginio, kad turime „skiriamąsias visų kalbamųjų minimaliųjų porų <su ilgaisiais balsiais, dvibalsiais ir dvigarsiais> ypatybes priskirti vienam skiemeniui ir laikyti jas prozodiniais elementais, diferencijuojančiais *ne atskiras fonemas, o ištikus skiemenis*“ (p. 8; Girdenis 2003, 270, kursyvas mūsų – A. A., R. B), ir pripažįsta, kad ši interpretacija jam atrodo „labai grakšti“ (ten pat). Sunku suprasti, kodėl jis pasiryžęs tą interpretaciją iš pagrindų griauti, keldamas klausimą: „Ar galima kalbėti apie fonologinį priegaidės kontrastą diftongų (dvibalsių ir dvigarsių) atveju, kada pripažįstama ir neginčijama, jog diftongai yra aiškūs fonemų junginiai?“ (p. 10). Klausimas tiesiog trikdantis, juk kelių linijinių vienetų apėmimas ir yra esminis supersegmentinio elemento požymis! Būtent fonologinių požymių, pasireiškiančių tiek monofonemiuose, tiek bifonemiuose (taigi struktūriškai skirtinguose) segmentuose, funkcinis ekvivalentiškumas reikalauja laikyti juos supersegmentiniais elementais, o ne fonemų diferenciniais požymiais. Straipsnio autorius ir toliau atkakliai ignoruoja supersegmentinių reiškinų plotmę, plg.: „Jeigu tokiam dvifonemiam elementui priskirtume abi dvigarsio dalis vienijančią prozodinį požymį *priegaidė*, tą dvifonemį elementą fonologiškai turėtume traktuoti jau kaip vieną fonemą“ (p. 11). Tęsiant šią „logiką“ beliktų

pasakyti, kad ir žodis yra viena fonema, kadangi turi jo sudedamąsias dalis vienijantį požymį – kirtį...

Mūsų galva, visi toliau straipsnyje iškelti „diskusiniai“ klausimai paaiškinami būtent autoriaus supersegmentinės plotmės ignoravimu: problemos bei nesklaidumai atsiranda tik tada, kai bandoma analizuoti situaciją iš fonemos požiūriu, ir dingsta, grįžus prie supersegmentinės interpretacijos. Supratus, kad priegaidžių dėka kontrastuoja ne fonemos, o skiemenys, nelieka abejonių dėl vienodos paradigminės klasės ir vienodų fonetinių sąlygų. Jeigu skiemuo pripažįstamas savarankišku kalbos vienetu, pasidaro aišku, kad priegaidės „gyvena“ ilguosiuose skiemenyse, o ne atskiruose jų dėmenyse. Skiemens sandara priegaidės atžvilgiu tampa nebeaktuali – bet kokios sandaros ilgasis skiemuo (būdamas kirčiuotas) sudaro pagrindą skirtis priegaidėms. Taigi tolesni autoriaus keliami klausimai⁷ netenka prasmės – tiek dėl skirtingų paradigminių klasių fonemų prozodinių požymių (ne)vienodumo, tiek dėl struktūros VR pakankamumo priegaidei egzistuoti⁸. Jokių sunkumų nesudaro ir autoriaus minimos tarminės medžiagos interpretacija: tiek žemaičių pirmame dėmenyje koncentruojamos ar per visą dvibalsį pasklindančios akūtinės priegaidės, tiek rytų aukštaičių trys ilgumai yra tik vieningos sistemos narių realizacijų variantai.

Iš to paties neaiškaus autoriaus santykio su supersegmentiniais kalbos elementais išplaukia ir paskutinis jo straipsnio klausimas: „kas būtų, jeigu publikacijose apie dvigarsių priegaides <...> terminą *priegaidė* pakeistume terminu *kirtis*?“ (p. 11–12). Ar toks kirtis, autoriaus galva, būtų dvigarsius sudarančių fonemų diferencinis požymis, ar visgi priklausytų kokiam

---

⁷ V. Kardelis dar klausia, „kaip galima eksperimentiškai išmatuoti akūtinio ir cirkumfleksinio dėmens diftongo skirtumus, jeigu, paprastai tariant, jie yra skirtingose pozicijose – pirmajame ir antrajame diftongo dėmenyje? Tokiu atveju jie, kaip atskiri dvigarsio dėmenys, fonologiškai nekontrastuoja“ (p. 10). Tai ir vėl trikdantis klausimas. Norint aprašyti minimalios poros *láuik* : *lauík* narių skirtumus, reikia matuoti dėmens *a* fizines charakteristikas (pavyzdžiui, ilgumą) abejuose žodžiuose, paskui taip pat tarpusavyje lyginti dėmens *u* charakteristikas. Kaip norima lyginti straipsnio autoriaus, lieka visiškai neaišku – galbūt *a* iš akūtinio dvibalsio su *u* iš cirkumfleksinio dvibalsio? Ką tokių vienetų skirtumai turėtų liudyti?

⁸ Autorius nerimauja: „ar normaliomis sąlygomis (ne dvigarsyje) kirčiuotoje pozicijoje esantys trumpieji balsiai *a*, *e*, *i*, *u*, neturintys prozodinio požymio *priegaidė*, gali įgauti tą požymį tapę dvigarsio dalimi (sudarydami pirmąjį jo dėmenį), kuris fonologiškai traktuojamas kaip dvifonemis?“, „jeigu pirmasis diftongo dėmuo, net ir būdamas pusilgis, prozodijos atžvilgiu nesiskiria nuo trumpųjų skiemenų, o trumpieji skiemenys neturi priegaidės, ar galima patikimai kalbėti ir įrodyti, jog diftonguose priegaidės egzistuoja?“ (p. 11). Čia irgi pastebimas noras tiesiogiai susieti fonologinius reiškinius su fonetinėmis (fizinėmis) garsų savybėmis, todėl vėlgi būtų galima priminti A. Girdenio žodžius: „Kai fonetinės ypatybės ir tiriamųjų reiškinių atliekamos funkcijos prieštarauja vienos kitoms, prozodijos tyrėjas ypač nuosekliai turi laikytis funkcinių kriterijų. Tai bendra fonologijos aksioma...“ (2003, 290).

suprersegmetiniam vienetai, apimančiam kelias fonemas – skiemeniui, žodžiui? Klasikinės fonologijos požiūriu šios problematikos analizė vėlgi jau seniai pateikta A. Girdenio (2003, 286–288).

V. Kardelio straipsnio paskata galėtų būti viena: pasirūpinti naujo fonologijos įvado vadovėlio leidimu, nes kitaip mūsų mylimas mokslas, atitrūkęs nuo savo šaknų ir netekęs rūpestingo sodininko, gali visai išblukti „miesto masėje“.

Literatūra

Aliūkaitė, Daiva; Danguolė Mikulėnienė, Agnė Čepaitienė, Laura Geržotaitė 2017, *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Bakšienė, Rima 2016, *Vakarų aukštaičių kauniškių priegaidės: Marijampolės šnekta*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, <http://lkiis.lki.lt/dabartinis> (žiūrėta 2018 08 16)

Girdenis, Aleksas 2003, *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kardelis, Kęstutis 2017, *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Kazlauskienė, Asta 2014, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo pagrindai*, Vytauto Didžiojo universitetas: Versus Aureus, http://www.esparama.lt/documents/10157/490675/2014_Lietuviu+bendrinės+kalbos+kirčiavimo+pagrindai.pdf

Pakerys, Antanas 1982, *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija*, Vilnius: Mokslo.

Pike, Kenneth Lee 1948, *Tone languages*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Касевич, Вадим Борисович 1983, *Фонологические проблемы общего и восточного языкознания*, Москва: Наука.

Gauta: 2018-09-26
Priimta: 2018-10-12

“LINGUISTIC AUTUMN”? A REMARK IN CONNECTION WITH VYTAUTAS KARDELIS’S ARTICLE “THREE QUESTIONS REGARDING THE PROSODIC SYSTEM OF THE LITHUANIAN LANGUAGE” (Lietuvių kalba, 11, 2017)

Aleksey Andronov, Rima Bakšienė

Anotacija

Some considerations in connection with the three main claims in Vytautas Kardelis’s article ‘Three questions regarding the prosodic system of the Lithuanian language’, concerning (a) the order of procedures in the investigation of the ‘sound form of language’, (b) the domain of prosodic features and (c) the term *priegaidė*. According to Kardelis, the description of speech chain should begin with an instrumental investigation. This may be true of acoustic analysis of a signal (not necessarily that of speech), but not the phonological analysis of a speech chain that, by definition, begins with isolating its discrete units, which, at the same time, are the units of the phonological system of the language in question. Likewise, phonetic suprasegmental elements (pitch, tone, etc.) may be associated with any loci of speech chain, including those coinciding with individual phonemes, either vowel or consonantal, but the domain of prosodic features, such as acute and circumflex in Lithuanian, is undoubtedly the syllable, rather than separate phonemes. In poliaccentual languages, syllable accents can be absolutely adequately described using the term *priegaidė*, which here means ‘syllable intonation’, while substituting it with ‘tone’ or ‘stress’ is misleading and, in the last analysis, simply fruitless or simply wrong.